

Düşmanlık ya da Zenginlik Kaynağı Olarak Farklılıklarımız; Farklılıklara Tahammül Kültürünün Yasalarda ve İçtihatlarda Gelişmesi ve Korunması

*Prof. Dr. Niyazi ÖKTEM**

GİRİŞ:

Din, dil, ırk, renk gibi kimliklere ilişkin farklılıklar tarih boyunca genelde düşmanlık kaynağı olarak karşımıza gelmiştir. Farklılıkların zenginlik kaynağı olabileceği bilinci ve ruhu ancak XX. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren idrak edilebilmiştir. Dinler ve medeniyetler arası diyalog çalışmaları böyle bir bilinçlenmenin oluşumunda katkı sağlamıştır.

1789 Fransız Devrimine kadar farklılıkların getirdiği çatışma, ağırlıklı olarak din ve mezhep farklılıkları ekseninde etrafında dönmekteydi. Kuşku yok ki, dünya arenasına egemen olma ihtirası, siyasal ve ekonomik gücü pekiştirme çabaları çatışmaların temel nedeniydi ama ideolojik faktör olarak din ve mezhep farklılıkları öne sürülmekteydi. İrrasyonel mahiyetteki kitle bilincini motive etmenin en kolay yolu 'öteki' anlayışını canlandırmak ve 'öteki'nin 'düşmanlığını', 'imansızlığını', 'zındıklığını', 'münkirliğini', 'müşrikliğini' vurgulamaktı.

Fransız Devrimi süreciyle güçlenen ulusçuluk anlayışı, din ve mezhep farklılığı ile birlikte etnik farklılığı 'öteki' imajı içerisine soktu. Ulusal kimlik 'ötekililiği' inanç 'ötekililiğinin' üstüne çıktı. Bağımsız, güçlü devletler kurabilmek için mensubu olunan ulusun kimliğini

* İstanbul Bilgi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi

yüceltmek sosyal psikolojiye ilişkin bir gereksinmeydi. Ulus-devlet kurma süreci içerisinde etnik, ırksal öge ağır basmaya başladı; aynı inanç içerisinde olan farklı etnik gruplar, 'öteki' karşısındaki üstünlüklerini(!) ırksal ve etnik köklerin getirdiği kültür değerlerine bağlamaya başladılar. Milliyetçi-toplumcu (nasyonal-sosyalist) zihniyet böyle bir bakış açısının ürünüdür. Devlet-ulus bütünlüğü içerisinde 'ötekilerinden çok farklı olan üstün ırkın' devletini kutsama ruhu ise faşizm olarak karşımıza gelip II.Dünya Savaşı vahşetini insanlığa yaşattı.

XX. yüzyılda ulusçuluk, ırkçılık inanç farklılığına dayalı 'öteki' anlayışının önüne geçse de, din ve mezhep farklılıklarını kullanma eğilimleri farklı saiklere dayalı olarak varlığını sürdürdü. Sömürgeci emperyalistler, pagan inanca sahip yerlileri öteki olarak görüp 'imana getirme' çalışmalarını sürdürdüler. Prozelitizm, misyonerlik faaliyetleri Avustralya' da, Afrika'da emperyalist emellerin sürdürülmesine katkı sağladı.

İmparatorluktan ulus devlet sürecine geçişte, Genç Türkiye Cumhuriyeti de etnik köken ve inanç faktörlerinin üzerinden hareket ederek devletin ideolojisini oluşturacaktı. Günün koşulları içerisinde, belki de tek yol buydu.

Genç Türkiye Cumhuriyetinin nüfusunun %90'ından fazlası Müslüman'dı. İnanç açısından İslam kimliği hakimdi. Bu kimlik ise ağırlıklı olarak Sünni-Hanefiydi. Hanefi Şafi, Şii ve Aleviler de mevcuttu, ama azınlıkta olmaları ve ülkede Hanefi fıkıh geleneği sürdürüldüğü için, dinsel kimliği de bu fıkıh belirledi. Böyle bir zorunlu tercih(!), ister istemez Alevileri, Şafilere ve Şiileri 'öteki' haline getirdi. Buna mukabil Balkanlardan gelen Müslümanlar, örneğin hiçbir ırksal bağı olmayan Boşnaklar, din bağı nedeniyle Türk olarak kabul edildiler.

Ulus kimliğinin etnik kökeni açısından tereddütler yaşandı. Etiler, Sümerler gibi Anadolu ve Mezopotamya medeniyetlerine dayalı arayış içerisine girildi, ama bu arayış pek fazla itibar görmedi. O ulusların, Türkçe'nin içinde bulunduğu Altay-Ural dil grubunun dışında bulunması, bu tür bir arayışın sağlam temellere oturmaması anlamına gelmekteydi.

XIX yüzyılda başlatılan Orta Asya çalışmaları ve oradaki arkeolojik kazılar, Anadolu Türklerinin Orta Asya kökenli olduğunu kanıtlamıştı. İçinde yoğun bir biçimde Arapça, Farsça ve Anadolu

dilleri olsa da Türkçe Altay-Ural dil ailesi içerisindeydi. Fizyonomimiz onlara pek benzemese de, kültürümüzde Akdenizlilik, Anadolu luk ağır bassa da biz kendimizi Orta Asya'lı saydık. İttihatçılar da ideolojilerini Orta Asya esasına göre temellendirmişlerdi. Cumhuriyetin kadrolarının hemen hemen tamamı İttihatçı kökenden gelmekteydi. Ziya Gökalp'ın 'Tanrı Dağı kadar Türk, Hira Dağı kadar Müslümanız' deyişi yerine oturmuştu. Türk kimliğinin yapısı ve ideolojisi artık belli olmuştu.

Diğerleri, bundan böyle ötekiydi. Köken belki de önemli değildi. 'Ne mutlu Türküm diyene' ifadesi, Atatürk açısından 'ne mutlu bu kimliği benimseyene' şeklinde anlaşılabilir, Orta Asya menkıbelerine inanan ideologlar ve siyasal akımlar ırkçı bir anlayışa dayalı söylemler geliştirdiler. Dönemin Alman nasyonal-sosyalizm ve İtalyan faşizminden de etkilenenler 'ötekini' düşman olarak görmeye başladılar. Bize düşman olan tüm 'ötekiler', Orta Asya kanı taşıyan Türk ırkını yok etmek istiyordu. Ermeniler, Rumlar, Yahudiler, Süryaniler 'ötekiydi'; biz onlar üzerinde her türlü hukuksal tasarrufta bulunabiliriz. 6-7 Eylül'de dükkanlarını talan edebiliriz; Varlık Vergisiyle mallarına el koyup kendilerini Aşkale'ye sürebiliriz. Onlar bize uyacaklardı; 'ya seveceklerdi ya da terk edeceklerdi'. İslam dini ve Osmanlı uygulaması zimmilere çok önemli haklar tanımış, onları Müslüman devletin zimmetine, koruması altına almış olmasına rağmen, gayrimüslimlerin hepsi artık 'ötekiydi.' Kahramanlık ve fütihat menkıbeleriyle yetişen, 'Türkün Türk'ten başka dostu yoktur; bir Türk dünyaya bedeldir' sloganlarıyla andoktrine olan insanların ve özellikle gençlerin barışçı bir bakış açısına girmeleri son derecede zordu.

Böyle bir zihniyet ve eğitim ister istemez kadroları, siyasal partileri, yasama yürütme ve yargı organlarını da etkiledi. Devlet kurulurken, aşırıya kaçmamak koşuluyla bu tür bir zihniyet belki de gerekliydi. Diğer ülkelerde de benzer eğilimleri gördük; Almanya ve İtalya'da aşırı ulusçuluğa tanık olduk. Ama II. Dünya Savaşından sonra oralar değişti ve evrenselci ve hümanist dünya görüşü ön plana geçti. Avrupa Birliği'nin temel ilkeleri, Kopenhag Kriterleri böyle bir dönüşümün kurumları olarak bugün karşımıza gelmektedir.

Bizde ise 'öteki' anlayışı hala geçerliliğini sürdürüyor. 'Gayrimüslim öteki', 'Alevi öteki'... vs.vs.

Öteki anlayışında düşünce, din, inanç ve etnik farklılıklar gerekçeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Şimdi bu konu ve olguların mahiyetini ele alarak sorunu irdelemeye çalışalım.

İrk, dil, din, mezhep ve benzeri farklılıkların bir zenginlik kaynağı olarak görülebilmesi ve barış sürecine katkı sağlayabilmesi, bu farklılıkların mahiyet ve konumunun sosyal bilimlerin verilerine göre sağlıklı ve gerçekçi analizlerden geçmesine bağlıdır. Analizlerin eğitim hayatı içerisinde de yer alması gerekir. Başka bir ifadeyle ilkokuldan üniversiteye kadar gerçekçi, menkıbeler ve şoven duygulardan uzak tarih, sosyoloji ve felsefe müfredatı benimsenmelidir.

I- DÜŞÜNCE VE İNANÇ OLGUSU:

İnsanın düşünme yetisi ve düşüncesini dil gücüyle ifade edebilmesi onun manevi boyutunu oluşturup geliştirir. İnsanoğlu düşünür. Doğru da düşünebilir, yanlış da. Saçmalayabilir de makûliyet sınırları içerisinde de kalabilir. Düşüncesini, inancını ifade edebilmesi onun doğasının gereğidir. Yüzyıllar boyunca hukuk düzenleri bu doğayı tanımak istememişlerdir. Oysa günümüzün demokratik, özgürlükçü toplum ve hukuk düzeni düşünce-inanç özgürlüğünü mutlak haklar kategorisi içerisinde ele almış bulunmaktadır. Yeter ki hazır, yakın ve doğrudan tehlike arz etmesin.

İnanç özgürlüğü de tıpkı düşünce özgürlüğü gibidir. 'Kim ne düşünürse düşünsün. Düşüncesini kim özel hayatı içerisinde nasıl ifade ederse etsin. Bireysel düşünce ve bunların ifadesi kamusal alana yansımak bizi ilgilendirmez' diyenler artık gerilerde kaldı. Onlar, anlam ve kelime oyunu yaparak, düşünce özgürlüğünün ancak ifade etme ile güncelleşebileceğini ya anlayamıyorlardı ya da politik ihtiraslarına, otoriter ve totaliter devlet anlayışlarına bir tür kuram aramaktaydılar. Düşünce özgürlüğünün özü düşüncenin ifade edilebilmesi, kamuya, diğerine yansıtılmasında yatar.

Düşünce özgürlüğü ile ilgili yukarıdaki mülahazalar din ve inanç özgürlüğü için de söz konusudur. Ama ne yazık ki bazı aydınlar bunun farkında değildir. İnanç da bir düşüncedir. İfade edilmesi din, mezhep ve kült şeklinde karşımıza çıkar. Tapınma biçim ve anlayışı, inanç kimliği dış dünyaya yansımak, ifade edilmedikçe din ve inanç özgürlüğünden söz edilemez. İngiliz düşünür John Locke'a göre, inanç özgürlüğü de tıpkı düşünce özgürlüğü gibi mutlak haklar

kategorisi içerisinde yer almaktadır¹. Yukarıda belirttiğimiz gibi gerek düşünce özgürlüğü, gerek inanç özgürlüğü sosyal bir görünümle karşımıza gelmektedir.

Hem bireysel, hem de sosyal konum arzeden düşünce ve inanç özgürlüğü devlet yapısı içerisinde düzenlenip hukuksal boyuta yansırken sosyal verilere, insan doğası kavram ve olgularına dikkat edilecektir. İnsan doğasının gereklerini din, dil, ırk, cinsiyet ve inanç farklılığı gözetmeksizin herkesin yararlanacağı bir düzleme getirilmesi devletin başlıca görevidir. Sosyal devlet anlayışı içerisinde sadece tanıma yeterli değildir, yararlanılabilmesi için olanaklar da sağlamak gerekir.

a) Düşünce ve İnanç Olgusunun Felsefi Mahiyeti:

Aristoteles'in yaklaşımıyla, insan doğasının başlıca özelliği onun bir **zoon politicon** olması ve düşünme ve düşüncesini dil aracılığıyla ifade etme yetisine sahip bulunmasıdır.

Zoon politicon, toplumsal hayvan, bilir ki toplum içerisinde yaşaması zorunludur. Akıl ve iradesiyle bu zorunluluğu kavrar. Oysa hayvanlarda toplumsallık içgüdüselidir.

İnsanın düşünme yetisi ve bunu ifade edebilmesi temel özelliğidir. Hayvanda bu tür yeti yoktur. Olsa bile çok kısıtlıdır.

Zoon politicon konumu insanın doğasıdır. Keza düşünme, düşünmeye bağlı olarak inanma ve tüm bunların ifade edilmesi de insanın doğasıdır.

Hukuk düzenleri insan doğasına uygun bir mevzuatı gerçekleştirmek mecburiyetindedirler. Kanımızca, aksi taktirde meşruiyetleri tartışmalı konuma gelir. İnsanın sosyal 'doğası', insana özgü özellikleri 'nesnelerin doğası' (*nature des choses*) kavram ve olguları içerisinde hukuk düzenlerinin meşruiyeti aranmalıdır².

İnsan doğasının verilerinden yola çıkmak suretiyle ancak hukuka meşruiyet sağlayabiliriz.

¹ ÖKTEM, Niyazi: Din-İnanç Özgürlüğü ve Site, in Doğu-Batı, sayı 21. Ankara 2003, s.197.

² GÜRBÜZ, Ahmet: Hukuk ve Meşruluk, Beta Yayıncılık, İst.1998. POULANTZAS, Nicos: Nature des choses et Droit, LGDJ, Paris 1965. CAN, Cahit: Toplumsal İnsanın Evrensel Doğası ve Cinsel Suçlar, Seçkin, Ankara 2002.

İnsan doğası anlayışından hareket edildiğinde, onun tüm değerlerinin iki perspektif içerisinde ele alınması zorunlu hale gelmektedir: *Zoon politiconluğu* ve düşünce-düşünceyi ifade boyutu. Bilimsel verilerden yol alınmadığı taktirde keyfi, çağdışı tutumları izleme tehlikesi ortaya çıkar. Bu tür tutumlar ise insanlığa aykırı otoriter ve totaliter devlet anlayışının ısıtılarak yeniden önümüze getirilmesi demektir.

b) Düşünce ve İnanç Olgusunun Sosyo-politik Mahiyeti:

Kuşku yok ki, ilk bakışta inanç olgusu bireyseldir. Birey bir şeye inanır veya inanmaz. Bu konuyla din ve tüm bilim dışı konularla ilgili tercihlerde toplumun ve devletin herhangi bir tutum alması beklenemez.

İnanç olgusunun ilke ve kurumları irrasyonel olgu ve olaylar olarak karşımıza gelmektedirler. Adları da zaten bu nedenle inançtır. Aksi taktirde bilim adını alırlardı. Din, mitoloji, astroloji gibi konuların bilimsel temelleri son derecede tartışmalıdır. Tartışmalı olsalar da bu tür olgular insan yaşamını yoğun bir şekilde etkilemektedir. Rasyonel görünüm arz etmemeleri nedeniyle bu tür konuları hurafeler olarak nitelendirmek olanaklıdır. Hurafe olsalar da ruh ve bilinçleri derinden etkilemekte, düşünsel mülkiyet alanı içerisine girmekte ve inançlarını, hurafeleri yaşayabilmek için insanlar savaşa dönüşecek boyutta mücadelelere sürüklenmektedirler.

Öte yandan, yüzyıllardan beri tüm yöneticiler, egemenlik gücünün kaynağını göksel boyutta aramışlardır. Böylelikle hükmetme güçlerini sonsuz hale getirmek istemişler, muhalefeti ortadan kaldırmayı amaçlamışlardır. 'Göksel iktidar' anlayışı son iki yüz yıl öncesine kadar Doğu'da ve Batı'da, Hıristiyanlıkta, Yahudilikte ve İslam'da tüm devletlerin hukuk ve devlet felsefesinin temel anahtarıydı. Laiklik kavramının yerleşmesinden sonra bu yaklaşımlardan uzaklaşıldı³.

Laiklik kavramının yerleşmesi karşısında inanç olusunun sosyo-politik hayata yansımaları durmadı. Durması da mümkün değildi, çünkü din en güçlü sosyal olguların başında gelmektedir. Ve de her sosyal olgu gibi siyasallaşır. Göksel iktidar anlayışı döneminde rakipsiz

³ ÖKTEM, Niyazi: İlkçağlarda Egemenlik ve Hukuk Anlayışı, Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2003/1, s. 59-72.

konumdayken, burjuva devrimleriyle birlikte siyasal arenadan çekilmek mecburiyetinde kaldı. Ancak, sosyal gücü nedeniyle yeniden örgütlendi ve örneğin 'Hıristiyan Demokrat Partiler' adı altında siyasal arenada yerini aldı. Artık teokratik iktidar özleminden uzaktı, ama sosyal alanda Hıristiyan ilkelerin yerleşmesi için politik stratejiler üretmekteydi.

İnanç olgusunun sadece safsata ve hurafe tarafını gören materyalist ve pozitivist eğilimler, mahiyeti gereği inanç, din, mitoloji gibi konuları tamamiyle bireysel olana itmek isterler.

Böyle nitelenseler bile inanç 'irrasyonelitesinin' oluşum ve tezahüründe sosyolojik etmenleri görmek gerekmektedir. Özellikle dinsel inancın oluşum ve tezahürü toplumları derinden etkilemekte ve politik yaşama yansımaktadır. Dinin davranış ve ahlaka ilişkin gücü toplumsal bir gerçekliktir⁴. Böyle bir konumda olan din olgusunu bireysel yaşamın içerisine hapsetmek olanaksızdır.

Dinler cemaatler içerisinde oluşur ve gelişir; dinsel inanç toplum içerisinde açıklanarak, o cemaat arasında dayanışma sağlanır. Oluşum ve tezahür yapısıyla tüm inançlar, özellikle de dinsel inanç bir 'irrasyonel rasyonalitedir'. Sosyoloji bilimi inanç boyutunu, doğa bilimlerinin rasyonalite anlayışı içerisinde değil de, sosyal bilimlerin anlama rasyonalitesi içerisinde incelemektedir. Buradaki rasyonalizasyon, akla uygunluk olarak görülmemeli, sistemleştirme, inanç mantığıyla ilgi kurma ve bütünleştirme olarak ele alınmalıdır⁵.

Dinsel inanç boyutunun uygulama olarak karşımıza gelişinde topluma yansıma süreci büyük önem taşımaktadır. Toplu ibadet, ritüel, propaganda, misyonerlik, o inanç kimliğinin toplum içerisindeki ifade ve yayma biçimleridir. İnsanlar o gruba ait olduklarını dinsel simgeler ve değişik davranışlarla ifade edecekler, bundan duydukları mutluluğu belirtecekler ve diğerlerini de esenliğe davet edeceklerdir. Tüm bu tür faaliyetler sosyal mahiyette olup inanç boyutunun kaçınılmaz uzantısıydı⁶. Sosyal mahiyetteki bu tür olguların serbestçe yapılabilmesi için örgütlenilecek ve devletten bu tür hakların

⁴ DURKHEIM, Emile: Les Formes elementaires de la vie religieuse, Paris 1912, Alcan, s. 320-323

⁵ KARAKÖZ-ÖZTÜRK, Emel: Max Weber'de Anlayış Sosyolojisi ve Din Olgus, İstanbul 2003, Derin Yayınları, s.210-211.

⁶ DURKEIM, Emile: Definition de la Religion, in Anne sociologique (T.II), Paris 1898, Alcan, s.18-21.

tanınması istenecektir. Bu tür istekler de politik yapılanmaya yol açacaktır.

Kurumsallaşma inanç özgürlüğünün bir başka olmazsa olmaz koşuludur. İnançlarını ifade etmek, diğer inançlar karşısında güçlenmek ve propagandayı yapabilmek için insanlar örgütleneceklerdir⁷. Örgütlenme, o dinin ana örgütlenmesi ve ayrıca mezhepler ve alt mezhepler şeklinde belirlenmesi olarak sosyal yaşama yansır. Her din yorum gerektirir. Değişik düşün odakları, değişik kültür yapıları, değişik coğrafyalarda değişik yorumları gündeme getirir. Değişik yorumlar değişik mezhep ve alt mezhepleri, yani tarikatları oluşturur. Yorum farklılıkları dinlerin 'sosyal doğasında' mevcuttur. Farklılıklar, farklı mekanlarda eğitim ve öğretim yaparlar. Bunların adı tekkedir, dergahtır, manastırdır, düzendir, *denomination*'dir. Dergah olayı da dinlerin 'sosyal doğasının' ürünüdür.

c) Düşünce ve İnanç Özgürlüğünün Sosyo-Politik ve Felsefi Mahiyetinin Sonuçları:

Demek ki:

-Düşünce ve inanç özgürlüğü demokratik rejimlerde mutlak haklar kategorisi içerisinde yer almaktadır. Her ikisi de aynı konumdadır.

-Dinde dinsel, düşüncede felsefi eğilim, doktrin diye bireysel bir boyut vardır. Bir dine veya bir felsefeye serbestçe katılım din ve düşünce boyutunun bireysel yanıdır.

-Din, insanlığı kutsallığa bağlayan sembolik ve uygulamalı biçimsellik yumağıdır. Doktrin ve ideolojide kutsallık olmayabilir, ama onun da sistemi içerisinde yönlendirici ve zorlayıcı yapılar mevcuttur.

-Dinlerde uygulama ve semboller ritüelleştiren bir komünite, cemaat, kilise, dergah, mezhep, düzen (*ordre*) boyutu vardır. İbadetin serbestçe yapılabilmesi ve örgütlenmesi için kolektif ve sosyal boyutudur. Düşünce ve ideolojide, doktrinde ise insanlar sivil toplum kuruluşları şeklinde bir araya gelip örgüt kurarlar. Baskı ve menfaat grupları adını alan bu kuruluşlar sosyo-politik yaşamda çok etkili konuma gelirler.

⁷ DURKEIM, Emile: Les Formes elementaires de la vie religieuse, Paris 1912, Alcan, s.60-65.

-Din, tarihsel temeli olan, kutsallığı içeren, kurtuluşu arayan bir umut sürecidir. Doktrin ve ideolojide de tarihsel temel vardır; onlarda da kurtuluş aranır. Ancak dindeki kurtuluş hem bu dünya, hem de öteki dünya için söz konusu iken, doktrin ve ideoloji kurtuluşu bu dünyada aramakla yetinir.

-Dinde, dini kredolara inanan, inancını ibadet ve ritüel içerisinde ifade eden insanlarla karşılaşırız. Düşünce örgütlenmelerinde de, belli kredolar çerçevesinde, dayanışmayı perçinleme bağlamında simgeler ve bazen de ritüeller bulunur.

-Din sosyal olgudur ve de sosyal olguların en güçlü olanlarının başında gelir. Bu nedenle bireysel alana hapsedilmesi mümkün değildir. Ve de her sosyal olgu gibi siyasallaşır⁸. Düşünce örgütlenmeleri de sosyal olgular biçiminde karşımıza gelirler. Amaçları ve güçlenme boyutuna göre siyasallaşırlar.

Görülüyor ki insandaki düşünce boyutuyla inanç boyutu aynı konum ve mahiyettedir. Mutlak surette her yolla ifade edilmeleri gerekir. Aynı mahiyette olmaları insan doğasının uzantısıdır. Hukuk düzenleri bu olguyu gerek hukukun ifadesinde gerek hukukun uygulanmasında temel hak ve özgürlük olarak görmek mecburiyetindedir.

II- ULUS OLGUSU:

Din, inanç olgularının özlerindeki irrasyonel mahiyetlerinden farklı olarak ulus, etnik öğeler sosyal bilimlerin rasyonel verileri içerisinde analiz ortamına girmektedirler. Burada da sıklıkla irrasyonel mantıkla karşılaşırız. O verilere şoven, yandaş, objektivite dışı bir mantıkla girsek hukukun gerek oluşumunda, gerek uygulanışında yanlış ve otoriter, totaliter bir boyuta geliriz. Analizlerimizi gerçekler üzerine inşa edebilirsek, gerçek ulusal kimlik ortaya çıkar. Ulusal kimliğimizi iyi anlayıp iyi değerlendirebildiğimiz taktirde yasama, yürütme ve yargı organlarına geniş bir perspektif sağlayabiliriz. Böyle bir perspektif ise ulusçuluk, milliyetçilik kavram ve olgularının hümanist açıdan yorumlanmasını sağlar.

⁸ ÖKTEM, Niyazi: Din-Inanç Özgürlüğü ve Site, in Doğu-Batı, sayı 21. Ankara 2003, s.201.

a) Ulus Olgusunun ve Ulus Kimliğinin Felsefi, Tarihsel ve Sosyolojik Mahiyeti:

Ulus kavram ve olgusunun Fransız Devriminden sonra güçlendiğine Giriş bölümünde değinmiştik. Ulus, millet sözcükleri önceleri de kullanılmaktaydı. Ancak, Osmanlı'da olduğu gibi dinsel kimliği ön plana çıkarıcı bir konumdaydılar. Etnik kimlik bağlamında da bu sözcükle, değişik coğrafyalarda belli insan gruplarını adlandırmaktaydı.

Fransız Devriminden sonra güçlenen ulusçuluk akımları, kavrama da yeni bir boyut getirdi. Bugün için ulus denildiğinde 'belli bir toprak parçası üzerinde bir araya gelerek, belli manevi değerlere bağlı birlik ve beraberlik kurma' diye bir tanım, basit de olsa olguyu açıklar mahiyettedir.

Berberlik ve bütünlüğün sağlanmasında belli bir toprak parçası, yani ülke ve ülkenin bütünlüğü ilk ve maddi unsurdur.

Manevi unsur ise ortak tarih ve bu tarih sürecinde üretilen ortak kültürdür. Ortak kültürün mutlaka tekdüze, homojen olması gerekmez. Farklı 'renk ve desenler' eğer ortaklaşa üretilip, ortaklaşa paylaşılmışsa ortak kültürden söz edilebilir.

O ulusun içerisinde farklı inançlar, farklı dinler ve mezhepler olabilir. O ulusun insanları farklı etnik kökenden gelebilirler. Yeter ki ulus kimliğini oluşturan kültürü ortaklaşa yaratıp, ortaklaşa paylaşsınlar. O ülke coğrafyasında uzun süre birlikte yaşayan insanlar farklı etnik kökenden gelmiş, farklı din ve mezheplere bağlı olsalar da, ortak yaşamda 'ebruli' renkleri yer alsalar da, eğer ortak kültür yapısı içerisindeyseler aynı ulusun insanlarıdır. Örneğin Belçika'da Flaman ve Valon denilen iki farklı insan grubu vardır. Tarihte kavga ve savaşları yaşamış olsalar da bugün hepsi Belçikalıdır. Kaldı ki, bazı izole bölgeler dışında, saf ırklardan söz etmek son derecede zordur. Özellikle, Anadolu gibi kavimler köprüsü diye adlandırılan bölgelerde ırksal karışım bir hayli yoğundur.

Kültür açısından bakıldığında ise, tarih boyunca değişik uygarlıkların beşiği olan Akdeniz, Mezopotamya gibi bölgelerde değişik kültürler birbirlerinin devamı olarak günümüze gelmektedirler.

O halde felsefi, sosyolojik ve tarihsel açıdan ulus kimliğini etnisitede, ırkta ve din birliğinde aramamak gerekir.

Sadece etnisite, ırk birliği ve din birliğine dayalı ulusal kimlik arayışları, nasyonal sosyalist (milliyetçi toplumu), faşist, ırkçı ve hamasete dayalı bir ulusçuluğu getirir.

İleri ve güçlü toplumların ulusçuluk anlayışı kültür değerlerine bağlılıkta kaynağını bulur. Kültür değerlerine bağlı ulusçuluk anlayışı barışçı bir dünya görüşünün benimsenmesi demektir. Barışçıdır, çünkü farklı etnik gruplarla, farklı din ve mezhep anlayışlarıyla birlikte üretilen ortaklaşa kültürün bilincine ulaşmak, farklılara saygı ruhunu yaratır.

b) Türk Kimliğinin Felsefi, Sosyolojik ve Tarihsel Yapısı:

Anadolu'da ırksal ve kültürel bir alaşım vardır. Nazım'ın dediği gibi. Anadolu... Bizde Orta Asya'lı Göktürk, Uygur olmak da var, Akdenizlilik de, Araplık da, Acemlik de, İyonyalık da, Karyalılık da, Romalılık da Bizanslılık da, Selçukluluk da, Osmanlılık da... Bu yüzden çok köklü ve çok zengin bir mazimizden söz edebiliyoruz.

İlk Müslüman Türk Devletlerinden Karahanlıların Emiri Satuk Buğra Han'a, Yusuf Has Hâcib "Kutadgu Bilig" adlı yapıtını sunmuştur. Akla, ahlaka, sevgiye, sorumluluğa dayalı yönetimin esaslarını anlatmış; eserini, Uygurlar ve Göktürklerdeki devlet yönetiminin esaslarını örnek alarak yazmıştır. İtibar görmüş, ona Has Dostumuz (Has Hâcib) denilmiştir.

İran coğrafyası üzerinde Selçuklular devlet kurmuş, Türkleri ve Fars nüfusu yönetmiş. Vezir Nizam-ül Mülk, Fars kökenli bir yönetici olarak Siyasetname adlı eserini yazıp, yönetim stratejilerini Melikşah'ın emrine sunmuştur.

1071 yılında Selçuklular Anadolu'yu Türk yurdu haline getirme sürecini başlatmışlar. XI., XII., XIII. Yüzyıllarda akın akın Türkler Anadolu'ya gelmiş, sevgi getirmişler, dostlukla kendi dinlerini Hıristiyan ahaliye yayma misyonuna girmişler. Arap Hallac-ı Mansur'un sevgiye dayalı İslam yorumu, Hoca Ahmet Yesevi' nin öğrencileri Horasan Erenleri tarafından Anadolu ahalisine anlatılmış ve onlar İslam dinin çağırılmış. İnsanlar Müslüman olmuş, Türkleşmiş.

XI., XII., XIII. Yüzyıllarda Anadolu'ya Orta Asya'dan acaba kaç kişi gelmiş? Türk Kaynaklarına göre gelenler en fazla 1.000.000 kişi⁹.

⁹ ÖKTEM, Niyazi: Anadolu'da İrksal ve Kültürel Alaşım'ın Türkiye Günlüğü, Ankara 2002, sayı 71, s.77.

Anadolu'da yaşayan Hıristiyanlar ise en az 5.000.000¹⁰. Ne oldu bu 5.000.000 insana? Batılı tarihçiler, o dönemlerde Anadolu'da yaşayan gayrimüslimlerin adedini çok daha fazla göstermekte, Orta Asya'dan gelenleri de azaltmaktadır. Her iki tarafın verdiği rakamların çok gerçekçi olduğunu söyleyemeyiz. Önemli olan orandır. Türk tarafının verdiği rakamların oransal konumunda gelenler sadece %20. Batı rakamlarında bu oran %10'a inmektedir.

Bu durumda şu soruyu sormak gerekiyor: Horasan Erenleri kimi Müslüman yaptı?

Bir soykırım yaşanmadığına, başka ülkelere bu insanların göç etmediğine göre Anadolu bir ırksal alaşımı, harmanı benimsedi.

Demografik alışımda çok somut veriler mevcuttur. Yeniçeriler, Enderun, büyük oranda devşirme idi. Osmanlı'nın 550 civarındaki vezir-i azâmının 500'ü gayri Müslim kökenlidir. Padişah analarının çok büyük bir çoğunluğu Rum, Ermeni, Slav, vs kökene sahiptir. Bernard Lewis'e göre 'Rum Sultanlığını' yöneten aristokrat Müslüman ailelerin yarısı Grek kökenlidir¹¹.

Sivas, Divriği civarında yaşayan Pavlikeen dine mensup insanlar, Selçuklular geldiğinde kitle halinde Müslüman olmuş ve Mengücekoğulları Devleti içerisinde önemli konuma gelmişlerdir¹². Bugün bu bölgeler çoğunlukla Alevi İslam yorumu içerisindedir. Anadolu Aleviliğinin kurum ve inanç yapısı sadece Anadolu'ya özgü olup, Müslüman olan Anadolu halkının, eski dinlerinin öğeleriyle yeni dinin bağdaştırılmasının (senkretize etme) operasyonudur¹³.

Demografik yapı içerisindeki alaşımı, o çağların önemli seyyahı İbn Batuta şu sözlerle ifade etmektedir: 'Halk(Anadolu halkını kastediyor), Sultanlarının dinini kendi esenlikleri için tercih etmiştir'¹⁴.

¹⁰ IBID.78.

¹¹ LEWIS, Bernard: İstanbul et Civilisation Ottomane, Paris 1991, Lattes, s.23.

¹² GIBBON, Edouard: Histoire de la Decadence et de la Chte de l'Empire Romaine, Paris 1839. s. 558-560.

¹³ Bu konuda baknz. ÖKTEM, Niyazi: Anadolu Aleviliğinin İrksal ve Kültürel Yapısı, Türkiye'de Aleviler Bektaşiler Nuseyirler, İstanbul 1999, İSAV Yayınları. Ensar Neşriyat. s. 221-249.

¹⁴ IBN BATUTA: Voyage-II. De la Mecque aux Steppes Russes, Paris la Decouverte, 1990, s.44.

Demografik analizle içerisinde ilginç bir olay da bugünkü Yunanistan'daki Türk-Yunan alaşımıdır. Kurtuluş savaşından sonra yapılan mübadelede 1.200.000 civarındaki Anadolu Rum'u Yunanistan'a göçmüştür. Bunlardan 500.000'i Karaman Türküdür. Karamanlılar, Selçuklulardan önce Anadolu'ya Orta Asya'dan gelen bir Türk aşiretidir. Hıristiyan Ortodoks olmuşlardır. Kendi aralarında Türkçe konuşmakta, ibadetlerini Grekçe yapmaktaydılar. Mübadelede, belki de saf kan Türk olan 500.000 kişi, dinleri nedeniyle Yunanistan'a geçti. O dönemlerde Yunanistan'ın nüfusu 3 milyon civarındaydı. %20 civarındaki 'Türk kanı' ithalatı gerçeği karşısında Yunan milliyetçisi acaba neler diyebilir?

Türk kimliğinin sosyolojik yapısı içerisindeki kültür olgusunu ele alıp incelediğimizde aşağıdaki hususlar dikkat çekici özelliktedir.

-Osmanlı Mimarisi Bizans mimarisinin devamıdır. Osmanlı tarzı kubbenin ilk örneğini İmparator Justinianus tarafından VI. Yüzyılda inşa ettirilen Ayasofya'da görmek olanaklıdır. Bizans'tan kalan tüm mimari eserlere dikkat edildiğinde devamlılığın açık ve bariz olduğu görülür. Orta Asya kubbe sitili Anadolu kubbe dizaynından farklıdır. Mevlana türbesinin kubbesi Orta Asya kubbe sitilinin örneğidir. Doğu Anadolu Selçuklu mimarisi de Ermeni mimarisinin devamıdır. Bunun da tipik örneğini Akdamar Adasındaki kubbe ile Selçuklu eserleri arasındaki benzerlikte görebiliriz.

-Türk Mutfağı ağırlıklı olarak Akdeniz mutfağıdır¹⁵.

-Klasik Türk Müziği, İlahiler Anadolu, Akdeniz, Arap, Fars, Bizans müziği alaşımıdır. Sadece Osmanlı ve Bizans müziğinde diyaz-bemol arasında ara notalar vardır. Ünlü Orta Asya ideologumuz Ziya Gökalp durumu şöyle açıklar: 'Şark musikisi de tıpkı Garp musikisi gibi eski Yunan musikisinden doğmuştur. Eski Yunanlılar, halk melodilerinde bulunan tam ve yarım sesleri kâfi görmeyerek, bunlara dörtte bir, sekizde bir, on altı da bir sesler ilave etmişlerdir(...). Bu durum Osmanlı musikisine de nakl olunmuştur'¹⁶. Orta Asya Türkçülüğünü ön plana çıkaran Ziya Gökalp, Klasik Türk Musikisi karşısında olumsuz bir tavır ortaya koymaktadır. Oysa böyle bir alaşım müziğimizi zenginleştirmektedir¹⁷.

¹⁵ EKSEN, İlhan: Çok Kültürlü İstanbul Mutfağı, İstanbul 2001, Sel Yayıncılık.

¹⁶ GÖKALP, Ziya: Türkçülüğün Esasları, Varlık Yayınları. İstanbul 1972, s. 26.

¹⁷ Bu konuda ayrıca bkz. RAUF YEKTA BEY: Türk Musikisi, İstanbul 1986, Pan Yayıncılık

-Konuştuğumuz Türkçe de bir alaşımdır. Bu alışımda orta Asya Türkçesi kadar, Arapça, Farsça ve Anadolu dillerinin sözcükleri vardır. Türkçe'de Grekçe ağırlıkta olmak üzere 600-2000 Anadolu kökenli sözcük vardır. Günlük dilde doğrudan Grekçe olanları 500-600 civarındadır: Fransızca ve İngilizceye dönüşerek dilimize gelenlerle birlikte bu rakamı 2000'e çıkartabiliriz. 'Kafa-Kafalis', 'Omuz-Omoplat', temel, kilit, anahtar vs. gibi birçok kelime Grek kökenlidir. Kalkan-kılıç hariç tüm balık isimleri, meyve ve sebze isimlerinin çoğu hep aynı kökenden gelmektedir. Ortak kelimeler hazinesinden çok örnekler verilebilir: Dünya, bayat, takunya, entari, sıra, temel, tonoz, poğaça, defter, köprü, gübre, fener, duvar, but, fincan, tavan, dolap, çanta, potin, araba, köfte, meze, ivme (rhevma) vs.vs... Bunlara Orta Asya dillerinde rastlamak olanaksızdır.

-Yerleşim yerlerinin çoğu eski Anadolu dillerinde kökenini bulmaktadır. Örneğin İstanbul Grekçedir: **Eis tan Poli**. Kente doğru anlamına gelmektedir. Yunanlılar bu sözcüğü kullanmazlar, Kostantinopolis derler. Biz buna kızarız ve İstanbul denilmesini isteriz. Yani Grek kökenli olanını tercih ederiz. Onlar ise Grek kökenli olanını sevmezler.

Bolu, Grekçe kent anlamına gelen *Polis*'den gelir, İzmir-Symirna, Antalya-Attalia, Üsküdar-Skutari, 'Anamur-Anemourion', 'Antakya-Antiochia' ve daha niceleri. Varto'nun Ermeniceden gelmesi muhtemeldir. Çünkü Ermenicede Vart gül anlamına gelmektedir. Bu yoruma, kuşku yok ki Kürtler itiraz etmektedirler¹⁸.

-İdari yapıdaki, hukuk alanındaki alışım da çok önemlidir. Her şeyden önce şunu belirtelim ki, İslam Hukuku Roma Hukukundan çok şey almıştır. Roma Hukuku tüm Akdeniz havzasında uygulanmıştır. Araplar, İran hukuku ve Roma Hukuku sistemlerini kendilerine model alıp İslam dininin temel ilkeleriyle sentezleştirerek İslam Hukukunu oluşturmuşlardır. Başta İmam Şafi olmak üzere Sünni Mezhebin dört imamı da İran ve Roma Hukukunu¹⁹ bilmekteydiler. Teamüle önem veren İslam Hukuku, Roma Hukuku içerisinde oluşan teamüllere yollamalar yapmıştır.

¹⁸ Yer adları için Bknz. UMAR, Bilge: Türkiye'deki Tarihsel Adlar, İstanbul 1993, İnkılap Kitabevi.

¹⁹ LADJILI-MOUCHETTE, Jeanne: Histoire Juridique de la Mediterranee, Droit romain-droit Musulman, Tunis, 1990. s. 482, 484-485, 488.

Yönetim alanında Osmanlı'nın Roma-Bizans kurumlarından etkilendiği bilinmektedir. Selçuklu'da bu etki İran lehine iken, İstanbul'un fethinden sonra Bizans kurumları daha etkili olmuştur. Örneğin Şeyhülislamlik kurumu sadece Osmanlı'ya özgü olup İstanbul'un fethinden sonra resmi bir müessese haline gelmiştir. Roma ve özellikle Bizans'ta *Pontifex Maksimus*, başrahip ve sonra patrik olarak dinle hukuk arasındaki uyumu ifade eden kişiydi. Özellikle yeni hukuk düzenlemelerinin Hıristiyan dinine uygun olup olmaması hususlarını irdelemek görevi patriğe aitti. 'Dinen caizdir' fetvası alınmadan hukuki tasarrufta bulunulamazdı.

Böyle veya benzer bir makam hiçbir İslam devletinde yokken, İstanbul'un fethinden sonra Molla Gürani, Zembilli Ali efendi ile birlikte Şeyhülislam'lık adı altında kurumsallaştı. Şeyhülislamın da görevi 'dinen caizdir' fetvasını vermektir. Fatih Kanunnamesi, Kanuni Kanunnamesi hep bu fetvalarla yürürlüğe girdi. Örfi Hukuk Düzeni bu kurum sayesinde İslam Hukuk içerisinde yer alabildi.

III- DÜŞÜNCE-İNANÇ VE ULUS OLGULARI BAĞLAMINDA TÜRK HUKUK DÜZENİ:

Bundan önceki bölümlerde incelemeye çalıştığımız dini, dil, ırk, mezhep farklılıklarının genel yapı ve konumu ile Türkiye açısından taşıdığı sosyal, tarihsel ve felsefi verilerin, Türk hukuk sistemi bağlamında neler ifade ettiğini bu bölümde ele alacağız.

Türk hukuk sistemi içerisinde, yasama, yürütme ve yargı organları ne oranda bu tür analizler yapma eğilimi içerisindedirler? Politik yaşamda her gün soru ve sorun yaratan, çalkantılara sebebiyet veren bu konulara sosyal, tarihsel ve felsefi bakış içerisinde Türk Hukuk Sistemi neler getirmiştir? Neler söylenmiştir?

Laiklik, inanç olgusu ve milliyetçilik günlük politik hayatta sıkça gündeme gelen konulardır. Sosyolojik ve tarihsel temelli her konu mutlaka ve mutlaka politikaya yansır. Politikanın verilerinin başında da sosyal sorunlar yatar. Sosyal sorunların ise tarihsel geçmişi vardır.

Tarihsel, sosyal sorunlar toplum içerisinde eğer sürtüşmelere yol açmış, kanayan yaralar haline dönüşmüşse, çözüm için devreye yargı organları girecektir.

Bu tür konularda çözüm üreten yargı organlarının bilimsel sonuçlara ulaşabilmesi ve böylelikle yarayı kökünden tedavi edebilmesi için, yargı organı mensuplarının felsefe, sosyoloji, tarih ve

diğer sosyal bilimlere ilişkin konulara nüfuz etmesi gerekir. Sosyoloji, tarih, felsefe, psikoloji, dinler tarihi, din sosyolojisi bilmeden bu konular üzerinde hüküm vermek olanaksızdır. Anayasa Mahkememizin bu konulardaki kararlarında üst düzeyde sosyolojik ve tarihsel analizlere rastlıyoruz. Ama diğer mahkemelerde sosyoloji ve tarihsel derin tahlilleri istisnai olarak görmekteyiz. Kültür konularına eğilen yargıçlarımızın oranı arttıkça kültür içerikli analizlerin yoğunlaşacağından eminiz. Böyle bir değişimin ön koşulu hukuk fakültelerinde felsefe, tarih, sosyoloji, edebiyat gibi kültür derslerine önem verilmesine bağlıdır. Aynı şekilde ilköğretim okulları ve liselerde fen bilimleri ile dengeli bir şekilde sosyal bilimlere ve felsefeye yer verilmelidir. Sosyal bilimler alanında ve özellikle tarihle ilgili olarak objektif, şoven düşünceden uzak bir yaklaşım sergilenmediği takdirde yüzeysel ve otoriter tutumlar devam edecektir. Böyle tutumlarla da kanayan yaralar kangrene dönüşecektir.

a) Anayasa Mahkemesinin Kararlarında Milliyetçilik Kavramının Sosyal ve Tarihsel Analizi:

Anayasa Mahkemesinin milliyetçilik yorumlarında Atatürk Milliyetçiliği esas alınmaktadır. Türk milliyetçiliği, ulusu oluşturan bireylerin sahip olduğu ortak değerler ve birliktelik inancında varlığını bulmaktadır²⁰. 'Ulus oluşturan öğeler arasında dil birliği, ulusal duyguyla yan yana insanlık duygusu, siyasal varlıkta birlik, yurt birliği, köken birliği, tarihsel ve ahlaksal yakınlıklar sayılır. Geçmiş ortaklığı, gelecek ve amaç birliği de öğeler arasına alınmaktadır'²¹. 'Ulus, bireylerin ortak kaderi paylaşan bir birlik olma konusundaki özgür iradelerinin bir birleşkesi olunca, bireyi ulusa bağlayan bağı da ırkî ya da dinî özelliklerde değil, hukuksal bir bağ olan vatandaşlıkta aramak gerekir; ulusu bütünleştiren de bu bağıdır'²². 1961 Anayasası döneminde de, bir Anayasa Mahkemesi kararında 61 Anayasasının 54. maddesine atıfla, Türk Ulusu olmanın tek koşulunun vatandaşlık

²⁰ ÖKTEM, Akif Emre. Anayasa Mahkemesi Kararlarına Göre Cumhuriyetin Niteliklerinden Türk Milliyetçiliği, in Türkiye Günlüğü, sayı 50, Mart-Nisan 1998, s. 225

²¹ E.s.1989/1, K.s. 1989/12, K.g. 7.3.1989, AYMKD sy. 25, sh. 150.

²² ÖKTEM: Akif Emre: s. 225.

olduğu; dil, din ve ırk farklılıklarına bakılmayacağı hususu kesin bir biçimde ortaya konmuştur²³.

Yukarıdaki yaklaşımlar göstermektedir ki, T.C. Anayasa Mahkemesi milliyetçilikle ilgili olarak çağdaş, gerçekçi ve hümanist bir tahlili benimsemektedir. Tahlillerde sosyal ve felsefi derinlikler mevcuttur.

Anayasa Mahkemesinin analizlerinde, ulus ve ulusçuluğu biçimlendiren faktörlerin sadece iç dinamikler değil, aynı zamanda ulus dışı dinamikler olduğu da vurgulanmaktadır. Nitekim, Türk Anayasa Mahkemesi ulusun kökeninde, dil ve ırk ayırımı gözetmeksizin Kurtuluş Savaşına katılıp, omuz omuza dövüşerek bu ülkeyi düşmanlardan temizlemiş yurttaşları ulus kavramı içerisinde almaktadır²⁴. Türk Anayasa Mahkemesinin bu kararları 1980 öncesine aittir²⁵.

Türk Anayasa Mahkemelerinin milliyetçiliğe ilişkin kararları genelde çağdaş, bilimsel ve sosyo-historik veriler uygundur. Ancak 25 no'lu dipnotta 1980 öncesine ilişkin kararlarda dil, din, ırk farklılığının ulus özelliğini etkilemeyeceği belirtilirken; 1982 Anayasasından sonraki, 21 no'lu dipnotta belirttiğimiz kararında köken ve dil birliğinden söz edilmektedir. Kanımızca, böyle bir tutum bilimsel yaklaşım açısından geriye dönüşür.

Öte yandan Anayasa Mahkememiz ırkçılık, Turancılık veya bir din veya mezhep doğrultusunda birleşmeyi amaçlayan milliyetçilik kavramlarını da reddetmektedir²⁶. Reddetme gerekçeleri son derece gerçekçi olup bilimsel analizlere dayandırılmaktadır. 'Bu tür milliyetçilik anlayışları hürriyet ve demokratik hukuk devleti rejimleriyle bağdaşmaz' ve de (1961) 'Anayasanın Başlangıç Bölümünde yer alan temel ilkelere, 2.maddesinde yazılı Cumhuriyet esaslarına tamamen aykırı sosyal ve hukuksal yönden geçerli hiçbir değer kazanmamış kavramlardır'²⁷. Buradaki kararların da 1961 Anayasası dönemine ait olması dikkat çekicidir.

²³ E.s: 1979/1, K.s.: 1980/1, K.g.: 1980, AYMKD sy. 25, sh. 30.

²⁴ ÖKTEM. Akif, Emre: s 225

²⁵ IBID: dipnot. 39.

²⁶ IBID. 226.

²⁷ IBID. 226.'da zikredilen Anayasa Mahkemesi kararları

Anayasa Mahkememiz, değişik konulardaki değişik kararlarında Türk Milliyetçiliğine ilişkin doğrudan ve dolaylı değişik analizleri ortaya koymaktadır. İslamcı İdeolojiye karşı milliyetçilikte, laiklikle milliyetçiliği bir arada değerlendirmiş,²⁸ sınıf egemenliği karşısında Milliyetçilik kavramını öne çıkarmış,²⁹ bölücülük-ayrılıkçılık karşısında Atatürk milliyetçiliğinin analizi anlatılmıştır³⁰. Analizlerin mantığında pozitif hukuk normları ile sosyal bilimlerin verilerin değerlendirilmesi bir bütünlük oluşturmaktadır.

Bununla birlikte, kanımızca tarihsel derinliklere inme bağlamında daha titiz ve ideoloji üstü analizlere girilmesi yerinde olurdu. Bu bağlamda Türk Kimlięi³¹ kavram ve olgusu üzerinde durmak tamamlayıcı bir çalışma olabilirdi.

Tüm bu analizlerde sosyoloji, tarih ve sosyal bilimlerin verilerinde yararlanılmıştır. Üst düzeydeki böyle bir mahkemede bilimin egemenliği son derecede doğal ve gereklidir. Ancak bu tür üst düzeydeki analizlerin yargı organlarının her kurumunda ve her aşamada yaygın bir şekilde yer alması gerekmektedir.

b) Anayasa Mahkemesi kararlarında İnanç Olgusunun Sosyal, Tarihsel ve Felsefi Analizi:

Daha baştan belirtelim ki, sadece Anayasa Mahkemesi için değil tüm yargı organları açısından din, laiklik, inanç özgürlüğü kavramlarında, milliyetçilik kavramına nazaran daha statik bir tutumun izlendiğini görmekteyiz.

İnsanların özgür seğışler yapabilmesi, iradesinin özgürleşebilmesinin sosyo-politik önkoşulu laik bir devlet içerisinde yaşayabilmesidir. Laik olmayan devletlerde bireyler üzerinde teolojik, teokratik ve ideolojik baskılar oluşur. Baskı rejimlerinde birey kendine yabancılaşır, köleleşir. Laiklik veya sekülerizm, özgürlüğü esas alan modern devletlerin temel hukuk normlarının başında yer almaktadır.

²⁸ IBID. 227

²⁹ IBID. 230.

³⁰ IBID. 227-241

³¹ Türk kimliği için bkz. GÜVENÇ, Bozkurt:Türk Kimliği, İstanbul 1996, Remzi Kitabevi.

Laiklik kavram ve olgusu Türkiye Cumhuriyetinin de ana ilkelerinin başında gelmektedir. Laiklik Cumhuriyetimizin olmaya olmaz koşuludur. Bu nedenle üzerinde titizlikle durulması, kavram ve olgunun korunması için gereken çabanın gösterilmesi zorunludur. İnsan haklarının güvence altına alınmasında laiklik zorunlu bir yaşam ilkesidir. Devletin vicdanlara müdahalesi insan haklarının ayaklar altına alınması demektir. Bu nedenle laik devlete sahip çıkmak gerekir.

Ancak tüm sosyal olgu ve kavramlarda olduğu gibi laiklik kavramında da statik yaklaşımlar bilim dışılığı içermektedir. Hukuksal bir düzenleme olan laikliğin bilimsel temellere dayanması gerekir. Hukukun dayandığı bilimsellik ise sosyal bilimlerden aldığı verilere bağlıdır. Sosyal bilimlerin, tarihin, sosyolojinin verilerini ve bu verilerdeki değişimleri dikkate almadan yapılan hukuksal düzenlemeler bilim dışıdır. Bu veriler değerlendirilirken, karşılaştırmalı bir yaklaşımla diğer ülkelerdeki benzer alandaki düzenlemeleri de bilmek ve anlamak gerekmektedir. Doğa bilimlerinin verilerinden uzak teknik ve teknolojik düzenlemelerin yapılamaması gibi, sosyal bilimlerin verilerine kayıtsız hukuk düzenlemeleri de olamaz. Olsa bile bilim dışı olup despot ve otoriter bir zihniyeti yansıtır.

Bu nedenle değişen sosyal, tarihsel, ekonomik koşullara, dünya konjonktürüne bağlı olarak laiklik, sekülerizm, din-devlet ilişkileri gibi kavramlara, toplumsal devingenlik içerisinde yargı organları yeni yorumlar getirmek mecburiyetindedirler. Yorumlarında dayanakları ideoloji değil bilim, yani yukarıda açıklamaya çalıştığımız sosyal bilimler olacaktır.

İnanç özgürlüğünün öz ve mahiyetiyle ilgili olarak Giriş bölümünde açıklamalar yaptık. Din ve vicdan özgürlüğü veya inanç özgürlüğü olarak adlandırılan bu hak ve özgürlüğün tıpkı düşünce ve düşünceyi ifade özgürlüğü gibi mutlak haklar kategorisinde yer aldığını belirttik.

Anayasa Mahkemesi kararlarında genelde yukarıdaki bakış açısı benimsenmiştir. Yüce Mahkeme semavi dinlerle birlikte semavi olmayan dinlerin mensuplarının da inanç özgürlüğüne saygı duyulmasının gerekliliğini ifade ederek ileri, bilimsel ve çağdaş bir tutum sergilemektedir³².

³² E.1986/11, K.1986/26, T: 4/11/1986, (AMKD., S22, s. 313-314).

Anayasa Mahkemesinin laiklikle ilgili bazı kararlarında ise, Avrupa Hukuk sistemlerini de örnek almak suretiyle daha çağdaş ve daha dinamik bir tutum almasını beklerdik. Örneğin nüfus cüzdanı-nüfus kütüğündeki 'dini' hanesinin zorlayıcı bir nitelik taşımadığı hususundaki kararı³³ sosyal psikoloji, toplumsal baskı gibi faktörlerin manevi zorlayıcılığını göz ardı etmesi anlamına gelmektedir.

Keza, kamuoyunda türban kararı³⁴ diye adlandırılan karar da ifade bağlamındaki inanç özgürlüğünün öz ve mahiyeti açısından daha dinamik bir yorum izlenebilirdi.

Bu bağlamda, Fransız Laiklik sistemin aynen benimsenmesinde yarar görmekteyiz. Zaten bilmekteyiz ki Türk laikliği Anglo-sakson sekülerizminini reddederek Fransız laikliğinden etkilenmişti. Ancak Fransız laikliğine de aynan uymayarak kendine özgü bir yapı oluşturduğunu da burada vurgulamamız gerekir.

Bilindiği gibi Fransız laiklik sisteminde 15 Mart 2004 yılında bir düzenleme yapılarak, okullarda öğrencilerin dinsel simge takmaları yasaklanmıştır. Buradaki düzenleme sadece ilk ve ortaokullar içindir. Yasanın amacı, 'zihinsel koşullandırmalar' karşısında küçük çocukların korunmasıdır. Aile baskısı veya kişiliğin tam olarak gelişmemesi durumlarında, henüz reşit olmayan çocuklar, yetişme ortamına bağlı olarak 'bilinçsiz' bir şekilde dini bir kimliği benimseyebilirler ve bununla kişilik gösterisi yaparak sürtüşme ortamları yaratabilirler. Yasa koyucunun bu tür bir değerlendirme cihetine gitmesi, kitle psikolojisinin verileri açısından kanımızca son derecede bilimseldir. Din, inanç ve felsefi konularda 18 yaşından küçüklerin şartlanmalar altında kalabileceği varsayılabilir. Gerek kamu düzeninin, gerek çocuğu korunması bağlamında böyle bir önlem alınabilir.

Ancak Fransa'da, bu tür bir düzenleme üniversitelere getirilmemiştir. Üniversite öğrencisinin reşit olduğu göz önünde bulundurulmuş; dinsel simgelerle üniversiteye gelinebileceği kabul edilmiştir. Reşit bir kişinin irade özgürlüğüne sahip olduğu varsayımına bağlı olarak böyle bir tutum izlenmiştir.

³³ E. 1995/17, K: 1995/16, T:21/6/1995, (AMKD., S.31, C.2, s. 547-549).

³⁴ E. 1989/1, K: 1989/12, T: 7/3/1989, (AMKD., S.25, 153-154).

Öte yandan reşit kişiler, demokratik siyasal rejimlerde her türlü politik eğilimlerini, her türlü şekilde ifade edebilme hakkına sahiptirler. Demokrasinin ve özellikle çoğulcu demokrasilerin temel kuralıdır bu. Yukarıda belirttiğimiz gibi, yeter ki böyle bir tutum hazır, yakın, doğrudan ve hemen oluşacak bir tehlike arzemesin.

Fransız laikliği kamu görevi ifa edenlerin dinsel simgeleri takamayacağını hususunu yasaya koymuştur. Fransız laikliği ve onu izleyen Türkiye laikliği açısından böyle bir tutum son derecede tutarlıdır. Laik devlet ve o devletin kamu görevlileri dinsel kimliklerini ortaya koymamalıdır.

Özetle, Fransız laikliğinde kamu hizmetini ifa edene sınırlamalar getirilmiş ama kamu hizmetinden yararlanan reşit kişi için herhangi bir kısıtlama getirilmemiştir. Birey özgürdür, bireysel tercihlere, inanç veya politik tercihlerin ifadesine devlet müdahale edemez.

Anglo-sakson sekülerist bakış, dinsel simgeler açısından hiçbir sınırlama getirmeyen farklı bir tutum izlese de, Türkiye açısından Fransız laikliğinin izlenmesinin gerekliliğini düşünmekteyiz.

Bu durumda ilköğretim okullarında bir sınırlama, üniversitelerde ise serbest bir uygulamaya gidilmelidir. Kamu hizmetini yerine getirenlerin de laik devlette dini inançlarını simgelerle ortaya koymamalıdır.

Türkiye'deki türban-başörtüsü gerginliğinin çözümü ve toplumun barış sürecine girebilmesi için demokrasi, inanç özgürlüğü, kitle psikolojisi, İslam dini, Cumhuriyet tarihi verilerine bağlı olarak izlenmesi gereken yol Fransız laikliğidir. Yeter ki oradaki düzenleme kamuoyuna doğru anlatılmış olsun³⁵.

Laikliğe ilişkin bu tür mülhazaların içtihatlarında yer almasıyla din, mezhep ve inanç farklılıkları sürtüşme kaynağı olmaktan çıkarılabilir. Sadece Anayasa Mahkemesinde değil, tüm yargı organlarında, her düzeyde bu tür analizlerle sorunlar çözüme ulaşabilir ve barış sürecine katkı getirilebilir.

İnanç özgürlüğüyle ilgili değinilmesi gereken bir başka husus, cemaat vakıfları sorunudur. Türkiye'de bulunan gayrimüslim cemaatin ibadet yerlerinin ellerinden gitmiş olması önemli sorunlar

³⁵ ÖKTEM, Niyazi: Fransız Laikliğinin 100. Yılı ve Türkiye'in Doğu-Batı, Ankara 2005, Sayı 34. s. 309-325

yaratmaktadır. Lozan Antlaşması ve pozitif hukuk metinlerinin değişik yorumlanması sonucu Türkiye'deki Katolik, Süryani, Ermeni, Rum ve Yahudi cemaate ait gayrimenkullerle ilgili büyük sıkıntılar yaşanmaktadır. Özellikle 1936 Beyannamesi diye adlandırılan düzenlemeyle birlikte sıkıntılar günümüze kadar gelmiş bulunmaktadır. Yargı organları da ister istemez, süregelen içtihadı uygun yorumları yeğlemektedir.³⁶ Sadece inanç özgürlüğünün baskı altına alınması değil, mülkiyet hakkının da ciddi bir şekilde zedelenmesi gündemdedir. Yasama organı, durumun düzeltilmesi bağlamında Parlamento'dan yasa geçirmiştir ama sayın Cumhurbaşkanımız tarafından veto edilen yasa kadük kalmıştır. Ortada kanımızca açık bir hak ihlali vardır.

Bir önceki paragraftaki soruna bağlı olarak, inanç özgürlüğü açısından bir başka sıkıntı da, gayrimüslim azınlıkların din adamı yetiştirememesi sorunudur. Türkiye'de 60-70.000 civarında Ermeni Ortodoks, 20-25.000 Yahudi, 15-20.000 Süryani Ortodoks, 2.000 civarında Rum Ortodoks mevcuttur. Dinen azınlıkta olan bu insanların din adamları yetiştirememeleri, ruhban okullarının kapalı olması; hizmet verme konumunda olan özgürlükçü, laik demokrat sosyal devlet anlayışına ters düşmektedir. 1980 öncesi, Anayasa Mahkemesi tarafından alınan Ruhban okulu kapatma kararı, kanımızca yeniden gözden geçirilmelidir. Günümüzün laiklik ve demokratik anlayışı böyle bir revizyonu gerektirmektedir.

SONUÇ:

Siyasal arenada din, inanç ve etnik köken farklılığı zenginlik olarak görülüyor; tam tersine siyasiler, güç kazanmak ve kitleleri yanlarına çekmek için bu farklılıkları düşmanlığa dönüştürme stratejisini yeğliyorlar. Bu tür bir aymazlık da ister istemez düşmanlıkları körüklüyor. Düşmanlıklar ise cinayetlere varan kargaşaya kapı açıyor.

Kargaşanın önlenmesinde, kitle psikozunun analizini yaparak bilimsel boyutlara ulaşan aydınlara büyük görevler düşmektedir. İyi ve objektif eğitim almış aydın kesim, bu tür farklılıkların düşmanlık değil, tam tersine zenginlik kaynağı oluşturduğunun bilincindedir. Hukuk

³⁶ Bu konular için bkz. REYNA, Yuda; MORENO ZONANA, Ester: Son Yasal Düzenlemelere Göre Cemaat Vakıfları, İstanbul 2003. Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş. ve ÖZTÜRK, Nazif: Azınlık Vakıfları, İstanbul 2003, Altinküre Yayınları

eğitimini de aynı mantık içerisinde ele almak gerekir. Sosyal sorunların çözümünde karar alma konumunda bulunan yargıçlarımızın felsefe, sosyoloji, kitle psikolojisi, tarih eğitimi içerisinde gelmeleri zorunludur. Bilindiği gibi A.BD.'de üç yıllık bir sosyal bilimler yüksek okulu veya fakültesinden sonra, hukuk fakültelerine öğrenci kabul edilmektedir. Bizde de böyle bir düzenleme veya iki yıllık sosyal bilimler ağırlıklı bir ön eğitim aşamasından sonra hukuk fakültelerine öğrenci kabul edilmesi barışçı hukuksal çözümlerin oluşmasına yardımcı olabilir.

Kargaşanın asgari düzeye inmesinde, kuşku yok ki hümanist eğitim önem taşımaktadır. Bu tür bir eğitimle beraber yasama, yürütme ve yargı organları çağdaş, hümanist, insan haklarına saygılı hukuksal tasarrufları gerçekleştirme sürecine ivme kazandırır.

Hukuk eğitiminde eğer sağlıklı ve gerçekçi, analitik tarih bilgilerine yer verilmez; kimlik ve din sorunlarının tahlilinde sosyoloji, felsefe, psikoloji derslerine gereğince zaman ayrılmazsa, daha uzun süre 'ötekiler', 'diğeri' veya 'düşman' psikozları yaratılacak ve hukuk daha da çok çığnenecektir.

Son yıllara kadar farklılıklarımız bir düşmanlık kaynağı olarak kültürel yapımızın içerisine girmiş bulunmaktadır. Düşmanlık kaynağı olmaktan uzaklaştırılıp zenginlik kaynağı haline dönüştürülebilmesi için eğitim politikasını çok ciddi bir şekilde değiştirmemiz gerekmektedir.